

Alustatalous valloillaan

Lakimies
3–4/2023
s. 603–606

Asma A. I. Vranaki

Regulating Social Network Sites. Data Protection, Copyright and Power

Edward Elgar Publishing 2022. IX + 282 sivua.

Asma A. I. Vranaki purettu teoksessaan *Regulating Social Network Sites* sosiaalisen median yhteisöpalveluiden valtakudelman tekijänoikeuden ja tietosuojan sekä yksilön oikeuksien näkökulmasta. Vranaki tarkastelee valtaa kahden tapaustutkimuksen avulla: YouTubea hän tutkii tekijänoikeudellisen ulottuvuuden ja Facebookia tietosuojakysymysten kannalta. Vranakin teos on ollut tekeillä useita vuosia, vuosikymmenen, mikä on tarkoittanut monellakin tapaa tutkimuskohteen muutosta tuona aikana. Parin viime vuosikymmenen aikana sosiaalisen median ja alustatalouden esiinmarssi sekä alustojen kehitys kohti entistä kura-toidumpia datavetoisia liiketoimintamalleja ovat olleet varsin kiihvaita.¹ Lisäksi alustojen oikeudellinen sääntely on kiihtynyt erityisesti EU-tasolla nimenomaan tietosuoja- ja tekijänoikeuskysymyksissä: yleisen tietosuoja-asetuksen² jälkeen olemme nähneet niin tekijänoikeuden³ kuin datasääntelyn⁴ alalla jo toteutuneita ja vielä pöydällä olevia sääntelyuudistuksia.

Vranaki on kerännyt vuosien varrella erilaista dataa tapaustutkimuksiaan varten, ja hän toteaa tehneensä virtuaalista etnografiaa. Teoksessa avataan tutkimusmenetelmiä ja aineistoja myös kriittisesti arvioiden. Vranaki on kerännyt tutkimustaan varten mittavan ja monipuolisen aineiston. Teoksen teoriaosiossa Vranaki käy aluksi läpi digitaalisen ympäristön tutkimustraditioita ja suuntauksia (erityisesti Cyber-Regulatory Theory, CRT) sekä erittelee niiden vahvuuksia ja heikkouksia. Näitä vasten hän kuvaa oman tulokulmansa ja sitoumuksensa: Vranaki yhdistää toimijaverkkoteoriaa (Actor Network Theory, ANT) fou-

* Kirja on saatavana Edward Elgar Publishingin verkkosivustolta sekä sähköisenä versiona.

1. Ks. lähteineen esim. Anette Alén-Savikko, Naamoja ja meemejä – henkilötiedoista sosiaalisessa mediassa. *Defensor Legis* 4/2016, s. 497–514, 497–498. Vranaki ei puhu alustatermein – hän puhuu sosiaalisen verkoston sivustoista tai verkkoyhteisö sivustoista (social network sites).
2. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus).
3. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/790, annettu 17 päivänä huhtikuuta 2019, tekijänoikeudesta ja lähioikeuksista digitaalisilla sisämarkkinoilla ja direktiivien 96/9/EY ja 2001/29/EY muuttamisesta.
4. Tässä on mainittava erityisesti digitaalisia palveluita ja markkinoita koskevat sääntelyuudistukset: Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2022/1925, annettu 14 päivänä syyskuuta 2022, kilpailullisista ja oikeudenmukaisista markkinoista digitaalialalla ja direktiivien (EU) 2019/1937 ja (EU) 2020/1828 muuttamisesta (digimarkkinasäädös) sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2022/2065, annettu 19 päivänä lokakuuta 2022, digitaalisten palvelujen sisämarkkinoista ja direktiivin 2000/31/EY muuttamisesta (digipalvelusäädös).

cautilaiseen valtakäsitykseen ja päätty tarkastelemaan alustojen valtaa polyseentrisyyttä ja eri toimijoiden osallisuutta korostaen. Vranaki ymmärtää sääntelyn käsitteen laajasti ja monisuuntaisena, minkä lisäksi hän ottaa huomioon toimijoina sekä ihmiset että ei-inhimilliset toimijat (non-humans eli esineet, algoritmit ynnä muut). Vranakin mukaan esimerkiksi lessigiläinen kooditeoria⁵ rakentuu osin kapealle ja pinnalliselle ymmärrykselle ja on sääntelykäsityksessään yksisuuntainen, valtiokeskeinen ja deterministinen. Se ei näin ollen kykene tavoittamaan alustojen vallan kudelmaa ainakaan kokonaisuudessaan.

Tätä taustaa vasten on selvää, että teos sisältää paljon viittauksia erilaisiin teorioihin ja käsitteisiin. Niitä ja niiden välisiä suhteita myös avataan sekä tuodaan esiin niihin kohdistettuja kriittisiä huomioita. Runsaan terminologian voi kokea kuitenkin osin häiritsevän kokonaiskuvan muodostamista. Paikoin teorian ja käsitteiden yhteys tapaustutkimuksiin, analyysiin ja johtopäätöksiin jää myös jokseenkin ohueksi tai epäsuoraksi. Toisaalta Vranakin tarkoitus ei olekaan keskittyä yksittäisiin säännöksiin tai niiden lainopilliseen jäsentämiseen.

Valituista sitoumuksista käsin Vranakin teos onnistuu avaamaan hyvin sitä kudelmaa, jossa valta alustoilla arkisesti toimii. Teos on tervetullut lisä alustojen monimutkaisen aseman selittämiseen: se korostaa lokaalia, muuttuvaa, kontekstuaalista ja relationaalista valtaa. Lisäksi teoksessa tuodaan useasti esiin alustoilla käytettävien tavanomaisten elementtien, kuten linkkien, verkkolomakkeiden ja painikkeiden, toiminta valtasuhteiden välittäjinä. Vranakin mukaan lainmukaisuudessa, laillisuudessa tai oikeuksissa ei ole kysymys vain oikeussäännöistä vaan monimutkaisista sosiaalisten, teknologisten ja juridisten ulottuvuuksien muodostamista kokonaisuuksista, joissa juristit tietoineen ja taitoineen ovat osana laajempaa toimijoiden joukkoa. Lisäksi lain kirjaimella ei ole pysyvää (etu)sijaa sääntelyn prosesseissa. Osan sääntelyä muodostavat myös vastustus, kilpailevat mekanismit ja ristiriitaisuudet. Lukija jää kuitenkin pohtimaan, tuleeko tällaisessa mikrotason lokaalin ja hajautuneen vallan lähestymistavassa unohtuneeksi makrotaso, portinvartijuus, ja siihen liittyvät velvollisuudet. EU:n uusi datasääntely nojaa pitkälti juuri ideaan suurista digitaalisista alustoista sellaisina vallan linnakkeina ja toimijoina, joihin tulee kohdistua myös erityisiä vastuita ja velvoitteita.⁶

Lopuksi Vranaki päättyy kuin päättyykin pohtimaan alustojen sääntelyä tutkimuksensa valossa. Onnistuneen alustasääntelyn edellytyksenä on Vranakin mukaan lopulta jatkuva monitieteinen arviointi, joka perustuu todennettuun tietoon. Emmehän voi säännellä jotain, mitä emme ymmärrä. Vranaki viittaa myös sääntelyuudistusten yhteydessä avautuneisiin mahdollisuuksiin miettiä uudelleen ja strategisesti lähestymistapaamme alustoihin. Hän avaa lyhyesti kolmea eri vaihtoehtoa uudennaiselle sääntelylle: älykästä, aidosti responsiivista ja ris-

5. Ks. tuotannosta mm. Lawrence Lessig, *Code and Other Laws Cyberspace*. Basic Books 1999.

6. Ks. em. digimarkkinasäädös (EU) 2022/1925.

kiperusteista mallia (smart, really responsive, risk-based regulation). Älykkään sääntelymallin lähtökohtana on tietoon perustuva vähimmän puuttumisen lähtökohta, joka jättää tilaa parhaille käytännöille. Responsiivisuudessa on kysymys alustakohtaisiin todellisiin sääntelytarpeisiin vastaamisesta ottaen huomioon kulloisetkin vaikutukset käyttäjien oikeuksiin (muun muassa lapset, medialukutaito). Riskiperusteinen malli puolestaan rakentuu suhteellisuuden ja haittojen vakavuuden varaan sen sijaan, että toimenpiteet kohdistuisivat kaikkiin mahdollisiin haittoihin.⁷ Vranakin mukaan tässä mallissa pitäisi ottaa huomioon myös erilaiset sääntelyn vaiheet, kuten täytäntöönpano, sekä riskin käsitteen kattavuus.

Erityisen kiinnostavaa on myös Vranakin huomio siitä, kuinka alustojen toiminta ja sääntelykehikko nojaavat osaltaan romantisoituun tai virheelliseen käsitykseen käyttäjistä rationaalisina toimijoina, joilla on informaatiota ja jotka kykenevät sitä harkitusti käyttämään tehdessään esimerkiksi yksityisyyttään koskevia päätöksiä. Samoin kiintoisa on Vranakin huomautus kulutuksen normalisoinnista osana alustojen mainosperusteisia liiketoimintamalleja. Vranakin mukaan ei ole varsinaista yksilön autonomiaa vaan käyttäjien toimintamahdollisuudet määrittyvät pitkälti muun muassa käyttöliittymästä ja sen asetuksista. Lisäksi ihmisistä ja ilmiöistä tavoitetaan alustoilla vain määrätty, rajattu osa laskeksen tarpeisiin. Lukijan näkökulmasta näiden huomioiden tarkempi analyysi olisi voinut osaltaan syventää teoksen sääntelyosion kriittistä ulottuvuutta.

Vranaki myös sivuaa syitä sille, miksi jokin kansallinen tai alueellinen lainsäädäntö tai järjestelmä voi saada muodollisen vaikutuspiirinsä ylittävää merkitystä – asia, jota esimerkiksi *Anu Bradford* on EU:n asemaa koskevissa tutkimuksissaan käsitellyt niin sanotun Brysselin vaikutuksen kautta.⁸ Kun otetaan huomioon suurten alustojen rooli ja asema, juuri tälle pohdinnalle olisi suonut enemmänkin palstatilaa.

Suomessa alustoja on tutkimuksellisesti lähestytty myös kansalaisten viestinnällisten oikeuksien kannalta ja korostaen samalla alustojen vastuuttamista. Täällä alustoitumiskehityksen on katsottu vaativan proaktiivista otetta sääntelykysymyksiin eikä vain aloitteiden odottelua muualta.⁹ Vranakin tutkimus lähtee sekini osaltaan juuri oikeuksien näkökulmasta: se valottaa mikrotason ilmiöitä

7. Esimerkiksi EU:ssa tekeillä oleva tekoälysäädös rakentuu riskien luokittelulle mutta myös tekoälyn käsitteelle. Ks. Ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukseksi tekoälyä koskevista yhdenmukaistetuista säännöistä (tekoälysäädös) ja tiettyjen unionin säädösten muuttamisesta. COM(2021) 206 final, Bryssel 21.4.2021. Riskiperusteisuuden on todettu voivan toimia konkreettisten arvioiden pohjalta mutta tekoälykäsitteen käyttö on nähty ongelmallisena lainsäädännön perustana. Ks. mm. Jonas Schuett, Defining the scope of AI regulations. *Law, Innovation and Technology* 2023. <https://doi.org/10.1080/17579961.2023.2184135> (vierailtu 28.3.2023).
8. Anu Bradford, *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. Oxford University Press 2020.
9. Esa Sirkkunen – Minna Horowitz – Hannu Nieminen – Irina Grigorym (eds), *Media platformisation and Finland. How platforms have impacted on the Finnish mediasphere and public life*. Research consortium Communication Rights in the Age of Digital Disruption (CORDI)

ja sitä, miten lakiin perustuvia oikeuksia tai perusoikeuksia turvataan tai uhaataan, sekä sitä, miten niitä noudatetaan tai rikotaan sosiaalisen verkostoitumisen sivustoilla. Juridiikka löytää paikkansa tapauskohtaisesti osana laajempaa kokonaisuutta, ja sääntelykohteen tuntemukselle sekä edellä kuvatuille uudennlaisille sääntelymalleille on tarve. Vranakin vaihtoehtoiset mallit voisivat sinänsä toimia pohjana erilaisille ennakoiville avauksille – toki jo tehtyjen EU-tason sääntelyuudistusten rajoissa. Toisaalla olen kuitenkin yleisesti ottaen viitannut tutkimusperusteisen viestintä- ja mediapolitiikan haasteellisyyteen, sillä sääntelykohde on jatkuvassa liikkeessä ja tutkimus vaatii aikaa.¹⁰

Anette Alén

2021. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/134781/978-952-03-2110-9.pdf?sequence=2> (vierailtu 28.3.2023).

10. Anette Alén-Savikko, Snigeln och haren – så kan mediepolitiken komma ikapp medieutvecklingen. Institutet för mediestudier 2021, 238 sidor. Tidskrift utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1/2022, s. 49–58.